

Kongl. Maj:ts Befallningshafwandes
i Mariåstads Lån till Kongl. Maj:t afgifne

Semårs = Berättelse

år 1822.

Stockholm, tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1823.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Mariästads Län till Kongl. Maj:t afgifne Femårs-Berättelse År 1822.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

Kongl. Maj:ts Befallningshafwandes
i Mariåstads Lån till Kongl. Maj:t afgifne

Semårs = Berättelse

år 1822.

Stockholm, tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1823.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
2:o Innewånare.....	7.
3:o Näringar.....	11.
Jordbruk.....	11.
Boskapsskötsel.....	13.
Skogar.....	15.
Bergsrörelse.....	18.
Fabriker och Bruk.....	19.
Binäringar.....	19.
Fiske.....	19.
Handeln.....	21.
Marknader.....	22.
4:o Politisk författning.....	23.
Kammarverk.....	23.
Stadsbidragen.....	24.
Policen.....	26.
5:o Städer.....	28.
Mariästad.....	28.
Skara Stad.....	30.
Lidköpings Stad.....	31.
Sköfde Stad.....	32.
Fahlköpings Stad.....	33.

Tabellbilaga

Mariästads Län. Tabell för Landet

Mariästads Län. Tabell för Städerna

Allerunderdånigste Memorial.

Till underdånigt fullgörande af hvad Eders Kongl. Maj:t, uti Nådiga Skrifwelse af den 17. April sistledt år, tåckts förståndiga, får jag nu, efter inhämtade underrättelser i de ämnen, som utgöra föremål för den i samma Nådiga Skrifwelse till afgifwande anbefalde economiska Öwinqwennials berättelse angående Lånet, samma Berättelse underdånigst aflemna; derwid, jemte det de föreskrifne Tabellerne, särskildt för Landet och särskildt för Städerna, i underdånighet bifogas, jag i öfrigt skall bemöda mig, att forgsälligt iakttaga den ordning som i Formularet till hesswa Berättelsen är stadgad; hwarwid förekommer:

1:0 Lånets allmänna beskaffenhet:

Skaraborgs Lån är beläget emellan 57. grad. 50. min. och 59. gr. Latitud, gränsande, i nordost till Drebro och Carlstads Lån, i sydost till sjön Wetteren, i sydväst till Elfsborgs och Jönköpings Lån samt i nordväst till sjön Wenern. Nästan på alla de ställen, der Lånet icke begränsas af de twänne ofwannämnde, större insjöarne, möta wid, eller nära des gränser, större bergssträckor, såsom, emot Nerike, den förr, mera än nu, skogbewurna bergåsen Tweden, uråldrig Niksgräns emellan Svea och Göttha Land, derifrån en fortsättning, wanligen ansedd såsom en del af den från Norriska fjällen ända till Hallandsås och Kullen i Skåne sammanhängande Sveriges landthöjd, bildar i sydöstra delen af Lånet och ända ned till småländska gränsen, en på många ställen ganska ansenlig skogs- och bergssträcka, ehuru denna landthöjd, på det ställe der den i Wadsbo Härad affäres af Göttha Canal,

endast har 310 fots höjd öfver hafvet. Der den samma, söder om sjön Wetteren, grenar sig och bildar de småländska bergstrakterne, vidtagna å eller nära Länets sydvästra gräns, i Jönköpings och Elfsborgs Län andre flogs och bergsträckor, och ändtelligt utgåra de höga och af slättland omgifna Halle och Hunnebergen, ända intill sjön Wenern, yttersta gränsen emot sistnämnde Högstingsdöme. Skaraborgs Län, sålunda omgifvet af sjöar och bergsträckor, kan anses emellan de sistnämnde bilda en fruktbar dal, med ett, i mon af Länets polhöjd, både mildt och hälsosamt klimat, samt med en bördig jordmon, på de flesta ställen antingen lera eller svartmylla, den förre egentligen i norra och västra delarne, den senare mera i södra delen och omkring medelpunkten af Länet. I trakten af ofwännämnde landthöjd samt deremellan och sjön Wetteren, träffar man dock flerstädes mindre bördig, sandblandad jordmon, och enahanda förhållande röjes och flerstädes åt Smålands och Elfsborgs-gränsen, särdeles den förstnämnde, der Skaraborgs Län i afseende på jordmon, belägenhet och naturproducter, antager lönnet af angränsande Provincer. Från Landets bördighet kunna de så kallade Flötsbergen, så mycket mindre anses utgåra något undantag, som ej allenast flere af dem å betydligaste området erbjuda lägenheter för både åker, ång, godt bete och flogsvärt, utan och de förräder af kalk och alunskiffer, som, förutan åttillsige till byggnads- och stängsel-materialer tjänlige stenarter af olika slag, finnas i desse bergs flersaldige lager eller strata, äro af beskaffenhet att både kunna gifwa understöd åt jordbruket och ämnen åt binärningar. De betydligaste af desse berg äro Kinnekulle, Billingen, Mjökeberg och det här ofwännämnde Hunneberg, af hvilka Billingen och Hunneberg, i egenkap af parker, och Mjökeberg dels i samma egenkap och dels såsom Allmanning tillhöra Eders Kongl. Maj:it och Kronan. De mindre betydliga af nämnde berg äro Eugnäsberget Borgundaberget, Kungslänaberget och Åsar, Högstenaberget, Svarfsberget, Giseberget och Ölleberget, af hvilka endast Kungslänaberget numera är Kronopark, ehuru äldre Handlingars och deribland Ädditamentet till Westgöthalagen, föranleda att flere af dem fordom varit såsom Kronans eller Allmänningsberg ansedde. Utom alla desse Flötsberg, hvilka, oaktadt deras daning synes vara på samma gång eller af enahanda anledningar tillkommen, uppfjuta på slättbygden utan synbart sammanhang fins emellan,

samt ofwannämnde landhöjd och dess utgreningar, uptages Lånets areal icke af några större berg eller höjder, utan äger man, stående på spetsen af nås got bland de ofwannämnde, merendels utsigtt till flere af de öfrige och öfwer en stor del af Lånets. Skogarne följa för det mesta landhöjderna åt; och är den östra delen af Lånets mest skogrik. Oberåknadt Rinnekulle, Billingen, Rongstena och Hallebergen, hafwa de öfrige Flötsbergen ingen eller obetydlig skogstillgång; och ehuru i norra delen af Lånets, samt widare flerstädes å nordvästra sidan, äfwen som på åtskillige ställen i det inre af Lånets skogar å jemn mark från äldre tider funnits och ännu finnas, så att egentligen endast tvåanne trakter af Lånets, nemligen den så kallade Fahlbggden på en å en och en halfs mils afstånd å alla sidor om Fahlköping, samt en annan, utgörande Junges och Skarstads Pastorater jemte Longs Socken wäster om Skara, äro alldeles skoglöse, äro dock skogarne, äfwen i det öfriga af Lånets, icke öfwerflödige, utan, i det hela taget, mindre tillräckelige för Landets behof, och kunna således ej anses onödigtwits från sådesodling eller annan production borttaga något af den fruktbara jorden. Desto större areal upptaga mosstrakterne i Lånets, hwilka i sitt nu warande tillstånd äro af ett menligt inflytande på det eljest goda och hälsosamma klimatet, och hwilkas odling skulle erbjuda ett, wid tilltagande folkmängd behöfligt, utrymme för bosätninggar och utkomst. Uti underdånigt Memorial af den 14. April sistlidit är här jag haft nåden till Eders Kongl. Maj:t upgifwa de större mosar, belägne i södra delen af Lånets uti Skänings, Wilske, Gudhems, Fröklinds och Wartosta Häradar, hwilka, tillsammans utgörande 14,204 tunnland 1 Lappeland, Lånets Hushållsfällskap låtit afmåta och afwäga. Om härtill lägges de i samma memorial omformålte mosstrakter, hwilka dels genom sänkning af sjön Dinsen, dels genom en ny ledning af Lida Elfwen och genom Wenerns bibehållande wid en jämn watterhöjd, skulle kunna göras odlingsbare, mosarne omkring Ryholm och wid Hålsås i Wadebo Härad, samt Blångsmåsen å Kronoparken Billingen, hwilken af en enskild blifwit fölt till odling, men hwarom frågan låter ankomma på utredning af Eders Kongl. Maj:ts Landbruks Academie, och derförutan många andre större och mindre mosar på försillte trakter af Lånets; så, och ehuru många af desse sistnämnde under senare åren blifwit genom enskild försorg bragte till bördighet, kan dock

med säkerhet antagas, att omkring 30,000 tunnland mosår och kårer ännu i Lånet finnas, af föga eller ingen nytta för det närvarande, men med det läge och af den naturliga bördighet, att de kunde bringas till odlingsbarhet.

Swad till förbättrande af Lånets naturliga beskaffenhet, genom aftappning eller uttorkning af nämnde mosår, hittills blifwit tillgjordt, är icke, och har ej eller, i anseende till sådane företags widd och inskränkt enskild förmåga, kunnat wara betydligt. Det består egentligen i den watten-afledning från sjön Rörssjön, som Majoren och Riddaren af Eders Kongl. Maj:ts Wasa-Orden Leonard Gyllenhal, för allmän nytta med enskild möda och kostnad, besöjt. Genom den sänkning af nämnde sjö, som såmedelst beredes, förmodas uttorkningen af de, i meranämnde memorial omförmälte, så kallade Sjögerås-mosårne, utgörande 6,400 tunnland 16 kapeland, kunna, åtminstone till en stor del, efter hand för sig gå, och möjlighet för odlingen deraf såmedelst beredas. Ufwen har Kyrkoherden i Fredsberg, Prosten och Theol. Licentiaten Magister C. G. Almgren företagit en odling om 70 tunnland, å den så kallade Fredsbergsmose, som med sin ena ända går till sjön Ymsen, men, på det ställe denna odling blifwit företagen, har sitt aflopp åt Götha Canal. Det torde tillhöra den försälda Berättelse, som skall till Eder Kongl. Maj:ts afgifwas angående under årets lopp verkstälde odlingar, att närmare uppgifwa beskaffenheten och Resultaterne af berörde Major Gyllenhal och Prosten Almgrens företag, hvilka, jemte Råntemästaren Enanders å den så kallade Storemose wid Maråstad, om 100 tunnland, och Professor Norders å en mose wid Sättra, deraf 50 tunnland blifwit odlade, jag endast har bordt i underdånighet nämna såsom de betydligaste inom Lånet af de åtgärder, hvilka i detta moment böra uppgifwas. Commerce-Rådet Schönherr på Sparresäter har ock med framgång verkställt sänkning af en nära berörde egendom belägen sjö, Bjursjön kallad; hvilket företag mindre genom det såmedelst uttorkade området, som ej warit widsträckt, än genom det allmänheten bibragte erfarenhetsbewis om verkställbarheten och fördelen af sådane företag, warit af allmän nytta.

Allt, i den mån förmågan warit otillräckelig till verkställande af de förbättringar, hwaritill ett så widsträckt utrymme härutinnan synes erbjuda sig,

omtänka till deras förberedande åtminstone icke saknats, tacktes Eders Kongl. Maj:ts Nådigt inhämta så wäl af Lånets Hushållsfällskaps åtgärder, hwars medelst de betydligaste mosarne i Lånets blifwit till läge och odlingsbarhet undersökte, som af de frågor om Wenerns och Elda Elfwens sänkning, hwilka af Lånets innerwänare wäckte, och af flere bland dem med lifligt deltagande omfattade, snart lära af Öfwer-Directeuren Hagström, enligt de updrag Eders Kongl. Maj:ts Nådigt tacktes gifwa honom, lemnas slutelig handläggning, samt ändtelligt af de många ansökningsar om odling af större och mindre mosar å Kronans stogar, samt deribland af den oswannämnde Blångsmosen, som till Eders Kongl. Maj:ts blifwit i underdånighet insände. Den genom Götha Canal öpnade communicationen emellan Wenern och Wetternsfall och, bland alla andra fördelar för Lånets, äfwen medföra ett wälgörande inflytande på mosodlingarne, såsom beredande tillfälle dels till aflopp för åtfyllige mosar, dels till transport från Kinnekulle och Lugnåsberget samt från Omberget i Östergötland, af den wid mosodlingar nyttiga kalken.

2:o Innerwänare:

Folkmängden i hela Lånets Städerne inberäknade, har på fem års tid, enligt Mantalslängderne, tilltagit från 137,133 till 141,421 personer; warandes af de siffrämnde, 81,372 mantalskrifne och 60,049 mantalsfrie. Att detta tilltagande varit progressift från längre tider tillbaka, wisar sig då man af äldre anteckningar finner att folkmängden i Lånets, utom Udela, år 1716 endast utgjorde 57,484 och att den år 1772 ännu icke stigit högre än till 110,365. Om krig, sådana som de åren 1807 och 1808 af f. d. Konungen förde, werkat, ej allenast till ett uppehåll i denna progression, utan och till folkmängdens aftagande, så har deremot förhållandet under den senare tiden varit så mycket mera gynnande för folkökningen, positift genom flere bördiga år, samt fredslugn och derunder lemnadt tillfälle till odlingar och näringsstift, samt negativt, genom vaccination och en i allmänhet förbättrad hälsovård samt såmedelst förminskad mortalitet. Genom utflyttningar lider folkstocken i detta Lån icke någon förminskning, och föga genom sjöfarten. Härjande sjukdomar inträffa sällan och blifwa wanligen snart hämmade; och sedan odlingar i allmänhet, samt potaotes odlingen i synnerhet,

så mycket tilltagit, synes någon till egentelig hungersnöd och deraf följande folkminskning ledande misfört så mycket mindre vara att befara, som någon sådan, i anseende till den olika bestäffade jordmonen å olika trakter af Lånet, sällan allmänneligen inträffar, och tillförsel från andre orter desutom med lätt het kan erhållas. Svårtom är all anledning till förmodan, att om utrym met för näringsfliten widgas genom Mosstrakternes upodling och den ännu obdisponerade Kronomarkens uplåtande, samt i den mon enskiften och, i förening dermed, ett bättre brukningsfätt hinna blifwa allmännare på slättbygden, och ändteligen Städernes industrie mera ilfwad samt ännu obegagnade tillfällen till Fabriksanläggningar der och på Landet iakttagne, folkökningen skall fortgå i en ännu större progressjon, än den som hitills ägt rum och nu blifwit up gifwen. Denna förmodan winner styrka deraf, att det är i de widsträcktare Församlingarne af Skogsbygden, der utrymmet medgifwit hemmansflykning samt nya odlingar och bosättningar som folk mängden måst och märkeligast tilltagit.

Till sitt lynne utmärker sig folket i allmänhet af gudsfruktan, laglyd nad, samt wördnad och tillgifwenhet för Öfwerheten. De undantag härifrån, som beklageligen äga rum bestå förnämligast uti det öfwerhandtagne dryckens skaps begäret, och de ofta inträffande stölderne. De till allmänt offick och förargelse ledande utbrotten af det födra åro genom senare tidens Police, för fattningar betydelligen hämmade; men för upryckande af sjelfwa roten till det onda fordras en förbättrad upfostran, under Religion, Lärarnes ömma och sorgfälliga wård. Swad tjufnaderne åter angår, kan böjelsen dertill icke ans ses tillhöra folklynnets, enär de, som dermed beträdas, och hwilkas wanart merendels befunnits grundlagd genom wanwårdad eller felaktig upfostran, wanligen anses med förakt och afsky af menigheten, hwilken, om ock medwre tandet att den drager tyngsta delen af statsbördorna och ofta, i sin ensaldig het, warit blottstald för andre Samhälls-clasers misbruk deraf, någon gång föränleder deß mindre grannlagenshet i frågan som röra desse clasers, eller det allmännas rätt, likwäl ännu wid rebelligheten påster det wårde, som in stämmer med gamla lagar och seder, från hwilka sistnämnde, ware sig bättre eller sämre, den långsamt och ogera afwiker. För öfrigt röjer sig emellan Allmogen

Allmogens å Lånets slättbygd och i Skogsbygden, den skillnad i lynne och förhållande, som, äfwen i andre landsorter, låter vara en följd af desse Landtmåns olika näringsfätt. Slättbonden, endast sysselsatt med åkerbruket samt sådens afyttrande eller förädling, saknar för det måsta både tillfällen och ämnen till bindningar och blifwer derigenom en stor del af året sysslolös; brist på skog till byggnad och stängsel, äfvensom till tillräckelig wedbrand, förorsakar äfwen att i och omkring hans boning finnes osnygghet och wantröfnad, hvilka yttre omständigheter gå i bredd med liknöjdhet och hoglöshet hos innebyggarna, deremot är hos Skogsbunden lynnet mera lifligt och fallet för verksamhet, i samma mån som snygghet och städning röjes i hans omgifning. Af skogen och af linet, som merendels trifwes i Skogsbygderna, hämtar han ämnen till sysselsättning och till lönande bindningar. Swar för sig besanna desse Landtmån den före gjorde anmärkningen, att brist på födos ämnen lifwar och äggas arbetslysten, men brist på bränsle deremot döfwar och förslappar den. Enahanda är ock förhållandet med walmågan. Den har, under de sistförflutne åren tilltagit i Skogsbygderna, hwars innerwånare, fordom sådesköpande, blifwa det mindre och mindre med hwarje år, genom tilltagande odlingar samt genom begagnande af potatoes till så wäl födoämnen som bränwin, och desutom nu erhålla den såd de behöfwa köpa, för lindrigt pris, under det de å en annan sida oförtrutes förfäta sine bindningar, så som slöjdning, tårubräddning, samt lin-cultur och linne-tillwerkningar. Götha Canals anläggning och den af Fästningen wid Wanås hafwa desutom tillfördat nordöstra delen af Lånets, utgörande dess egentliga Skogsbygd, särskilte fördelar. Slättbonden deremot, i bemödandet för sitt uprätthållande och försörjan, hwarken underlättad af egen kraft eller af yttre gynnande omständigheter, har lidit först under misshwärtåren, af hwilka år 1812, då nästan hela grödan genom orienlig bergningswäderlek gick förlorad, warit det kånbaraste, och föranledde en oerhörd skuldsättning för denna Allmoge, som då saknade tillgång både till uppehälle och utskylder, och sedan under de arda åren, dels emedan deras ymnighet, hufwudsakeligen genom ett wanwårdadt eller ofullständigt brukningsfätt, icke i så rundelig mån, som man kunnat förmoda, kommit slättbyggdens Landtmån tillgodo, dels emedan den spannemål

de kunnat afsejtra, blifwit betald till wida ringare pris än den af dem under miswärdtären borgade. Deras wälmåga har dertfore syntis wara mera i afsän tilltagande. Tillfredsställande är dock, att den skuld för hwilken de häftat i och för den undfättning de till utsäde och brödsöda från Magasinerna erhöält, numera blifwit, i följe af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga och Landsfaderliga tillåtelse till denna spannemåls återgåldande in natura, till fulla afbördad.

I öfrigt må det anmärkas, att Allmogens mindre förkofran till wälmåga till en stor del häröorer från brist på beräkning wid des hushållning med sine tillgångar. Den har i allmänhet want sig att lefwa för dagen, åtminstone för året. Wid des slut är någon behållning icke wantlig eller värdeknad; hwarfore ock, om den någon gång inträffar, den sällan blifwer sparad till behofwets stund.

Hwad jag här i underdånighet anfört angående innebyggarnes mer eller mindre wälstånd, asser icke det obestånd och den undergång, som många ådraget sig genom skuldsättning å sine egendomer eller derigenom att de inköpt sådane utan förmåga att betala dem; ett förhållande, hwilket, ehuru nog allmänt inträffadt, jag dock i underdånighet ansett såsom mera enskildt till sin grund; äfwen som de allmänna föranstaltanden, hwarigenom antingen tillfälle till sådan skuldsättning blifwit lemnadt, eller möjligheten af creditens uprätthållande för Gäldenärerne förswärats, torde, såsom af mera finansiell än economisk beskaffenhet, så anses wara till upphof, sortgång och verkningar, utom gränsen för denna egenteligen economiska Berättelse.

Hwad angår brist eller tillgång på arbetare; så saknas icke en sådan tillgång, dels inom orten, dels ock derigenom, att Wärländningar och Dabikarlar äfwen som Timmermän från Nhle Härad i Elfsborgs Län esomoftast här å orten söka arbetsförtjenst. Dagswertspriset har i flere år hållit sig jemt wid Sexton Skillingar Banco. Man borde förmoda en nedsättning i detta pris, lämpad efter waruprifferne; men twärtom har erfarenheten wisat, att arbetaren är mindre hugad för arbete, i samma mon som han utan mycken möda kan förtjena så stort belopp som för hans uppehälle erfordras.

3:o Röringar:

Jordbruket är Lånets hufvudnäring: Åkerjorden är allmänast in- delad i trenne gårdar, hvaraf tvåanne årligen besås och ett trådes. På vissa ställen brukas dock ensåde, äfvensom att mera sällan, såsom hware fjerde eller femte år, tråda jorden. Växelbruk med circulation af säd och foderväxter, samt, på vissa trakter, äfven af lin, äro införde på de fleste egendomar, äfvensom, särdeles i Skogsbygden, hos en och annan af Allmogen. Circulationsfättet är olika. En af Lånets ypperste Landthushållare Lars H. Gyllenhaal på Herlingstorp, som hufvudsakeligen bidragit till utarbetningen af en utaf Lånets Hushållsfällskap innervarande är utgifwen under visning i landthushållningen för ortens Allmoge, anser på grund af egen och andre kunnige Landtmåns erfarenhet, de circulationsfätt förmonligast, som å härhos fogade Tabeller nr:is 1, 2 och 3 äro uptagne, det första på lerjord, det andra på lösare jord, och det tredje i synnerhet der, hwarest, såsom hos Brukspatronen W. Tham på Forsvik, linodling odlas i stort. En annan likaledes utmärkt Landthushållare, Friherre Leijonsköld på Ingelsby, har, på så kallad björklera, med framgång inrättat circulation efter Tabellen nr: 4; och en tredje, Håradsböfving von Hofsten på Swaneberg, har, på jord af sandmylla, gjort den indelning af circulationen, som Tabellen nr: 5 utvisar, många andra variationer att förtiga.

Äf sädeslagen odlas här i Lånets Hvete, råg, Korn, blandkorn, Hafra, ärter, bönor och vicker, i olika proportion på olika orter, helst korn icke växer eller odlas i norra delen af Lånets, men deremot bättre än råg på svartmyllan å Fahlbygden. Potatoes-odlingen har betydigen tilltagit, och Brånvins-bränningen af potatoes, hvarmed början stedd i Skåne, och hvarom erfarenheten sedermera fortgick genom Halland och Småland till Westergötland, har nu börjat blifwa allmän. Trädgårdsväxter odlas äfven och betydige trädgårdar finnas, så wäl wid de fleste utmed Wenern och Wetteren belagne egendomar, som wid ätskillige inuti landet. Flere sådana anläggningar hafwa ock stett i senare åren. Lin odlas ej allenast till husbehof utan ock till betydlig affättning i norra och östra delen af Lånets; äfven på andre orter har odlingen deraf tilltagit. Hampe odlas mindre,

och humla endast på wisja trakter. En allmännare production och en bättre beredning af siftnämnde wårt, som nu för det måsta hämtas från utländsningen, torde förtjena upmuntran.

Sådesproductionen har, under de sifförflutne åren, betydigen tilltagit, i ett förhållande wida utöfwer Länets behof, hwilket, waktadt den tilltagande folkmängden, likwål icke kan anses särdeles större nu än för, då det beräknas, att consumptionen af såd betydigen minskas genem den af potatoes: Odlingar hafwa och, under sifförflutne åren, betydigen tilltagit. Orsakerna dertill hafwa warit, dels för flere år tillbaka de höga sådespriserne, hwaraf Landtmannen tillwades till hög att öka sådesproductionen, dels odlingslånen, som, på lindelga villkor meddelade, likaledes dertill upmuntrat, dels enkiften, hwarigenom många jordägare fått sig anslagen alldeles oupöblad mark derå de föranklåtts företaga upodling, dels behofwet af utrymme och utkomst för den tillwåkande folkmängden, dels änteligen den riktning till Landbrukets förbättring och förkoftran, som, gifwen af Eders Kongl. Maj: Sjelf, omedelbarligen, och genom Des Landbruks-Academi samt derunder forterande Hus-hållsfällskaper, gjort det till en hederspligt för de siftnämndes Ledamöter, att tästa i sorgfällig bearbetning af sitt yrke och odlingsfitt wid sine egendomar, samt att genom uplysning, efterdomen och uppmuntringar befordra samma ändamål hos den arbetande cläsen. Af odlingar som blifwit werckstälde, äro dock somlige mer, andre mindre wäl beräknade. Mosodlingar medföra, der de med framgång kunna företagas, största nyttan, såsom, ehwad man asser productionen å förut onyttig mark eller climatets för mildring, werkelige eröfringar från naturen. Skogsbewurde, tufwiga och oländiga ångars och betesmarkers upptagande och beredande till jämn bördighet af såd och gräs, torde dernäst böra anses förtjensfullt. Många egendomsägare, hwilkas uppräknande här bleswe för widlöftigt, hafwa sig dermed utmärkt, och sådane efterdomen hafwa icke eller saknat widsträkt efterföljd bland Allmosen. Mindre gagnelige hafwa deremot de odlingar warit, som till mängd blifwit företagne å slätten, särdeles på den så kallade Fahlbygden, af slät ångs eller walmark, som genom så kallad slåhackning och bränning, blifwit beredd till åker, i hwilken egenkap den sedermera wanligen gagnats, så länge den haft war

någon kraft eller bördighet och intill det den, alldeles utmörglad, behöft många år för att återhämta nämnde egenheter. Det är detta felaktiga odlingsfält å Fahlbygden, så wäl som i det å Lånets andra slättbyggd wäster om Ekara och Lidköping, af ålder följde oriktiga brukningsfält att indela åkern i så kallad hemjord och hatarjord, af hwilka endast den förstnämnde, närmast hemmanen belågne, trädtes och gödes, men den senare utan gödning med oafbrutna säden utmattas, som Lånets Hushållsfällskap sökt bereda rättelse genom ofwannämnde bland Allmogem utdelade, undervisning i Landtbruket, deri anvisning lämnas så wäl till den så kallade flöhackningens användande på ett sådant sätt, att redbar och fortfarande fördel derigenom winnes, som till inrättande af lämpelige wärelbruk af säd och foderwårter. Äfwen i odlingar och odlingsfält har Skogsbygden ett märkbart företräde för slättbygden; ty det är i den förstnämnde, som odlingar af mosar och annan oländig mark egentligen ägt rum. Förbättrade åkerbrüks-redskap, särdeles plogar och harswar, hafwa flerstädes blifwit dels förskädfigade efter de från Eders Kongl. Maj:ts Landtbrüks-Academi erhållne modeller, dels från Dalarne och Wermland förskaffade. Bland mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft förtjena i synnerhet tröstwerk att anmärkas, hwilka i senare åren blifwit, af sticketige werkmästare inom Lånet, uptröde å de fleste större egendomar. Wärdersågar äro och flerstädes inrättade.

Wostapskötseln och ånas-culturen, som utgör grunden för den födra, har wäl icke warit med lika liflig werksamhet, som det egentliga åkerbruket omfattad; ty dels hafwa, på satt ofwanberördt är, de för några år tillbaka höga spannemåls-priserne gifwit anledning dertill, att speculationen hufwudsakligen blifwit rigrad på hastig production och afyttring af spannemål, dels har man icke tillräckligen welat inse, att den öppna jordens fruktbarhet i längden beror af wäl stötta Ladugårdar och tillräckelig gödsförliggång; deß börjar omtanken åfwen i denna del af landhushållningen att wisa sig werksam genom införande, allt mer och mer, af artificiell ång och foderwårters odling, samt genom mössiga, tuwiga och skogslupna ångars dels rödning och dikning, dels upodling, först till åker och sedermera till ång med beredd jämnhet och förbättrad bördighet. Då det naturliga förhållandet emellan priserne å span-

nemål och priserna å Ladugårds-afkastning återställas, blifwer ock följden deraf att hvarje omtänksam hushållare icke rigtar sin speculation ensamt på den förra, utan låter sin verksamhet äfwen omfatta den senare. På slättbygden och särdeles de förr omsformålte trakterne deraf, fordras dock snart sagt en nöppeligen annorlunda än genom en allmän enkistning verkställbar omstöpfung af nuvarande förhållanden, om en behörig proportion emellan åkerjord och ångsmark, en ändamålsenlig Bostapsfötsel, samt en riktig indelning och tillräckelig gödning af jorden skall kunna tillwägabringas.

Stallfodring, hela året öfwer, nyttjas på få ställen; men der, hwarest tillräckelig fodertillgång blifwit beredd, betas kreaturen wanligen endast trenne månaders tid efter midsommaren. Betesmarkerna äro i skogsbygden för det måsta råmmeligen tillräckelige, på slättbygden åter få och inskränkte, hwilket allmännaft måste wara förhållandet i ett Län, som har så mycken öppen och bördig jord. Många hemman hafwa ej eller annan betesmark, än angränsande Kronoparker och Allmänningar. Kreatursracen är i allmänhet god, och kreaturen, om de wäl flötas, trefna och afwelsamma. Försök till des förädling äro ock, ehuru ej på många ställen, med framgång gjorde, genom införskistning af kreatur utaf Holländsk race, samt från Dikets södra orter. Korpegården, en egendom i Källands Härad, tillhörig Häradshöfdingen Grefwe David Frölich, är i synnerhet utmärkt af en sådan bättre race. Ladugårds-afkastningen bättre, så wäl som ångsfötseln i skogsbygden än på slättbygden, kan, då den ena ortens brist upwåges af den andras öfwerflott, anses ungefärligen göra tillfyllest för ortens behof. Smårighet för affättning på Ladugårds-effecter, i Städer och å Marknader, har icke warit wanlig, ehuru priset derå merendels fallit i de år, då ångarne gifwit miswårt. Af Bostaps-sjukdomar har egentligen miltbrand tidtals härjat, och det endast å wissa trakter, hwilka genom låget eller betets beskaffenhet ansetts wara derföre måst blottstälde. Wid den af framledne Professor Hernqvist grundlagde samt genom Eders Kongl. Maj:ts Nåd jemwål af Statens tillgångar nu mera understödde Veterinär-inrättningen i Skara, saknas aldrig sakkunnigt biträde till sådana sjukdomars botande. Ett förbud emot bränwins bränningen, då de inträffa, äfwen äro för Ladugårds-fötseln ganska menlige, helst om

Den, såsom på många ställen sker, är beräknad på dranktillgång, är ganska giffret, men då Eders Kongl. Maj:ts wisshet och Nåd tackre, allt ifrån tillträdet af Eders Kongl. Maj:ts Regering, oafbrutet förunnna Landtmannen denna, wid måtteligt begagnande, nyttiga rättighet, har man icke nu och har ej eller på längre tid haft anledning att räkna sådana förbud bland hindren för Ladugårds-skötselns förkofran.

Skogarne i Länets äro dels Kronoparker och Allmänningar, dels Recognitionsskogar till Forshvicks, Åräs, Stora och Lilla Lössåna samt Nipa och Abbolms Bruk, dels åntelligen enskilt skogar. De förstnämnde, eller de egentlige Kronoskogarne, rörande hvilka jag underdånigst åberopar hwad i Landshöfdinge-Embets underdåniga utlåtande af den 19. Augusti 1819 blifwit anmaldt och föreslaget, hafwa under den sistförflutna tiden mindre varit blottstälde för någre på affalu beräknade åverklningar, helst försöken dertill blifwit hastigt upptäckte och förekomne, ån de, särdeles under torkan sistledne sommar, blifwit medtagne af skogseldar, hvilka, oaktadt att sorgfällighet till släckning deraf blifwit använd, sammanlagde härjat ett ganska betydligt område. Af alla de af berörde skogar, som höra under mitt insende, nemligen Allmänningarne, har jag sistförflutne sommar verkställt undersökning, derwid wisja af dem, särdeles de i norra delen af Länets bekågne, wål befunnits nog medtagne, hwarsöre ock ett instråktare utsyningsbelopp deraf blifwit hos Eders Kongl. Maj:ts Kammar-Collegium föreslaget, men deremot andre, synnerligen Allmänningen Håkensås, åga wacker tillgång å både mogen och upwåxande skog. Till förekommande af skogseldars widstråktare utbredande har jag föranstaltat om sorgfällig uprensning å marken i dese skogar, samt om llors upbyggande wid verkställigheten af utsyningar, de der hådanester komma, att, derest ej särskilte omständigheter i wisja fall annorlunda föranleda, ske traktwis; hwarförutan och då anledning förekommit, att antåndning stundom sker af hemmansågarne i trakten, för att såmedelst erhålla bättre bete för sine Kreatur, Kungörelse blifwit utfärdad att alla afbrände trakter å Allmänningarne hådanester komma, att, i egenkap af planterhagar och till skogens åter upfredande, från allmänna betet instångas och undantagas. I affende på Recognitionsskogarne är det, i följe af Kongl. Kungörelsen den 4. Februarit

1811, bestämdt, ehuru till en del icke genom laga kraft, wunne utslag, huru stort område skall anslås de å skogarne belägne, stubbe och röjesträtt ägande hemman och lågenheter; och undersökningen om sjelfwa Brukens behof är äfwen, utom hvad rörer Låfåna Bruken, fulländad. Tidsutdråkten har hushållsakeligen härrört af saknad bestämmelse, hvilka lågenheter skulle i berörde egenkap anses och huru stort område skulle hwar och en tilldelas, derom olika omdömen föranlett misstag och återförvisningar. Ingen af desse skogar lemnar något öfverflott till försäljning, sedan Hemmanen och Bruken erhållit erforderligt skogsanslag. Af de enskilda skogarne äro de fleste storffiska tade eller enklistade; några deremot ännu i samhällighet. De wärdas i allmänhet någorlunda sorgfälligt, på alla ställen der icke antingen swedjande tagit för mycket öfverhand, eller ock enskildt behof föranledt hemmansägare, att uplåta skogstrakter till afbrukning på wiså år. Bland anstalter till skogarnes återwäxt må anmärkas den öfwerenskommelse som i Wånga Församling, der Majoren och Riddaren Gyllenhaal förut gifwit efterdöme af skogstracters upfredande, blifwit träffad emellan de fleste hemmansägare, att af sätta minst hwar hundrade tunnland till skogs- eller planteringshagar. På den till nybyggare uplåtna allmänningen Hället i Warne och Lasse Häradet, hvilken, för omkring 40 år sedan kal och ofruktbar, nu har 57 nybyggen med en folk mängd af 374 personer, och såmedelst synes utgöra ett det starkaste erfarenhetsbewis för nyttan af sådane ödemarkers uplåtande, fortsättas ock skogsplanteringarne af åtskillige hemmansägare och nybyggare; holltet efterdöme blifwit ledning för dylika företag, till och med inom den angrensande, skoglösa Skarstads Församling der åtskillige Landtmän gjort sig förtjente till de af Lånets Hushållsällskap för skogsplantering utsatte belöningar. Beantort finnes på åtskillige trakter af stättbyggen och besagnas i stället för wed, på wiså ställen äfwen wid brännwitsbränning. Till besparing af skogen widtager allt mer och mer bruket af stenmurar och jordvallar. Öfwanbemälte Major Gyllenhaal samt Commerce-Råden Santesson och Schönherr hafwa i synnerhet utmärkt sig genom hägnader af förstnämnde beskaffenhet, och i den sistnämndes gränskap, å Krono-allmänningen Klyftamöden, funnos wid skogsrensningen sistledne sommar 1706 samman anlagde

anlagde omkring bewilljade Intågter. I norra och östra delen af Lånet, eller den egentliga Skogsbygden, är man dock sen att vilja införa detta hågnadsfätt. På Sahlbygden hafwa åtskillige Landtmän, särdeles ståndepersoner, börjat nyttja så kallade flyttgårdesgårdar, bestående af häckar, två och en sjerdedels alnar höga och wänligen sex alnar långa, samt hopfogade af tvåanne stänger med en och trefjerdedels alnars afstånd, hwaruti gröfre spelar äro inberrade med tre tumms afstånd från hwarandra. Dese gårdesgårdar, som uppsättas med två par stafwer, äro wäl wid första uppsättningen mera skogsdannde än wänlig stafwer gårdesgård, så wida till den sistnämnde begagnas så kallad flystafwer; men deremot medförer nämnde stängselfätt de fördelar, att hågnaderne, allt efter som ågoindelningen förändras, med lättbet kunna flyttas, samt att de under wintern kunna upptagas, och derigenom ej allenast en längre tid från rötta förwaras, utan och de wänliga snösamlingarne utmed gårdesgårdar samedelst förekommas. Bland införde förbättringar i byggnadsfätt, tjenlige att bespara skogen, förtjena i synnerhet att anmärkas hus af obrändt tegel eller lera. Det är egentligast Commerce-Rådet Santesson's efterdöme, genom wid Årnsås, Carlshors och Håkantorps, allt på särffilte orter af Lånet, upförde sådane byggnader, som man har att tacka för wunnen erfarenhet både derom, att dese hus med måttelig kostnad kunna upföras, samt att de i bestånd och waraktighet äro fullt jemförlige, om icke med stenhus, åtminstone med trähusbyggnader. Sedan Lånets Hushålls-Sällskap låtit förfärdiga en lerbråka, att kostnadsfritt begagnas af de bland Allmogen å Slättbygden, som upföra sådane byggnader, hafwa åtskillige, särdeles enskiftestagare, dels redan begagnat, dels beslutit att nästa år och framgent begagna berörde bråka; och angående en af dem, Bonden Johannes Jonsson i Böljan, Håslösa socken, som å sitt enskiftade och utskyttade hemman sistlidne Sommar upfört en manshusbyggnad af lera, skall jag innan kort till Eders Kongl. Maj:ts i underdånighet afgifwa anmälan om den belöning, derom jag på grund af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 24. April 1820 dristade gifwa honom någon förhoppning, då jag säreledt är besigtigade hans enskifte och tillstyrkte detta byggnadsfätt.

Om, i fullföljd häraf, allmänna och enskilda bemsödanden förenas, att, å ena sidan, genom ett förbättrade skogs-hushållningsfätt värda och förkofra de fordna skogarnes glesta qwarleswör och att på slättbyggen, öfwerallt der tjenlige lågenheter finnas, inhåga och upstreda skogsstrakter, samt, å den andra, genom skogsbesparande byggnader och hägnader samt med-surrogater, minska, så mycket som möjligt, åtgången af skog; så har man skal att hoppas det Lånet, jemte andre naturförmoner, äfwen skal kunna bibehålla och öka den, att åga tillgång af skog för sitt behof. Deremot kan, så widt skogarne skola åga bestånd och detta behof inom Lånet kunna tillfördes, någon affättning deraf åt andre orter icke påräknas; och de tillfällen som der-till yppas, äro, med hänsigt till Lånets framtida fördel och werkelige hushållsförkofran i allmänhet, alltid mera menlige än fördelaktige.

Bergsrörelsen inom Lånet är icke af betydighet, enär här icke finnas några grufwör. De i Tabellerne uptagne Jernbruk äro: i Wadsbo, Skagersholm med 2:ne, Gätra med 2:ne, samt Forsbyll, Åboholm och Lagerfors hwardera med en åmnesshammare, i Råkind, Årebergs Bruk med en och i Wartofta, Eldaholm och Ryfors med hwar sin åmnesshammare, förutan Manufacturwerk och spilkhamrar, så wäl wid åtskillige af nämnde Bruk, som wid Annåfors, Kjellefäll, Thunary, Slättång och Kjellebåcken i Wartofta. Dessa Bruk, hwilka under de senare åren i allmänhet warit gynnade af ett lågt sådespris samt en jemn och fördelaktig affättning, synas i öfrigt hwarken hafwa warit i märkligt till- eller aftagande. Det senare har förekommit genom nämnde fördelaktiga conjunctur, det förre troligen uteblifwit genom brist på råämnet, som genom långwåga och kostsamma transporter måst anskaffas, äfwen som genom brist på wintreföre. Förstnämnde olågenhet häfwas i betydellig mon, för flere af Lånets Bruk, genom den nu öppnade canalarten, som tillika underlättar affättningen. Mulltorps, Honsåters, Örtorps, Rastås och Carlsfors Ålunbruk hafwa under sistförflutne tids den blifwit stötte med drift och framgång samt 2:ne af dem nemligen Carlsfors och Rastås, efter wunnit tillstånd, utwidgade. Af de 2:ne i Lånet warande Glasbruk, Årenås och Broms, bågge tillhörige Commerce-Rådet Santesson, har det förre blifwit nedlagdt, men rörelsen wid det senare med så mycket mera werksamhet fortsatt.

Åf öfrige Fabriker och Bruk, som icke tillhöra Bergsrörelsen, finnas här i Länets egentligen trenne Pappersbruk, hvaraf 2:ne wid Mariåstad och ett wid Sköfde, hvilka, ehuru deras tillverkningar icke äro till godheten jemförlige med Smålandsbrukens, likväl fortfarit i jemn rörelse och affättning; ett Bomullsspinneri wid Eldedal i Randsbergs Socken, hwarest tillverkas bomullsgarn och Yarkum, samt Garfverier, efter Engelska sättet, på Nyred i Wadebo och på Blombacka i Skånings Härad. Desutom finnas åttifillige Mästammar jemte mer och mindre betydellige Tegelbruk. Sjenslige lågenheter för anläggning af Klådesfabriker saknas icke, särdeles wid Mariåstad; ännu har dock ingen varit omtänkt på deras begagnande. För att i någon mån afhjelpa denna brist för orten, har Hushålls-Sällskapet hit förskrifvit en Klådesväfware från Skåne som redan hitkommit och emottagit arbete af spänad och väfnad. Ett sådant Klådesväfveri har ock Kammarherren Friherre Adlersvård inrättat wid sin egendom Ekhammar i Råbunds Härad. Vidsträcktare anläggningar i denna väg skulle på en gång öka rörelsen i orten, gifwa upmuntran åt färastweln, samt syfvelsättning och utkomst åt många arbetare.

Åf Binärningar idkas jagten mera till husbehof och såsom tidsfördrif än i egenkap af egenteligt näringsfång.

Fisken är lönande för innewånarne å de i Wenern belagne darne Thorshö och Källandsö, samt jemväl wid några af stränderne utmed nämnde sjöar, likaledes i sjön Ymsen. Rörande fisken i öfrige sjöarne gäller till det måsta detsamma, som rörande jagten blifwit anmärkt. Tjärubrännning idkas nästan i alla Länets skogsbygder, och tjäran försäljes, dels i de trakter af Länets, der denna wara icke produceras, dels i Ståderne uti och utom Länets. Detta gäller åfwen om kolning, ehuru i mindre mån enär den för det måsta endast werkställas till husbehof, samt för Bruk och Smedjor i orten. En Pottassecalcineringsfabrik är anlagd på Rårtorps Gåtesgård i Rinne Härad af dess ägare A. J. Hjelm, och drifwes med fördel. Innewånarne på Rinnekulle hafwa uti stenhuggning och kalkbränning en binärning, hvilken särdeles under Götha Canal anläggning, varit lönande medelst affättning af kalksten och alunskiffer till Canalverket. På Billingen, Mjöseberg och Hunnes

berg idlas och till en del samma näringsgrenar, ehuru i mindre mån; och wid Lugnäs i Rinne Härad är ett för den ortens Allmoge lönande Qvarnsstensbrott. Saltpetertillverkningen är, i flere delar af Länets, i tilltagande, och lefvereringen af saltpetter för innewarande är, som nyligen skett, utgjorde 597 löspund 12 skålpund 11 lod. Afkillige Saltpetterbolag, af hvilka de första här i Länets blifwit af Majoren och Ridbaren af Eders Kongl. Maj:ts Swårdsorden Feltzerre Mannerheim organiserade, hafwa genom öfverlefverering och den af Kronan derföre bestådde betalning den winst af denna handtering, att de ej allenast kostnadsfritt kunna utgöra sin gård och hafwa tillverkningskostnaden ersatt, utan och derutöfver åga ett öfverflott. Linne- och ullwäfnader utgöra för Skogsbygdens innewånare, samt de första nämnde, i synnerhet för Allmogen i Norra och öfra delen af Länets, en lösnande blånäring, som allt mer och mer förkofrar sig, genom ökad linproduktion, genom blibragdt uplysning och erfarenhet om förbättrade anstalter till linnets beredning, dels medelst wattenrötning dels utan rötning medelst linbråka, samt genom förwårswad wana och fläcklighet i förfärdigande af finare linnwäfnader. Förtjenster med foror hafwa icke sällan inträffat, dels för den utmed sträckvägen emellan Stockholm till Göteborg boende Allmogen, dels och, under det Götha Canal ännu icke war mellan Sjötorp och Hajstorp fullbordad, från Mariåstad eller Sjötorp till Hajstorp för de waror som till något af förstnämnde ställen således ankommit, för att på samma sätt från Hajstorp fortställas till någon af Wätterns hamnar. Sistnämnde forflingsförtjenst har numera uphört och äfwen den förra synes wara i aftagande, till föga verkliga skada för Allmogen, åt hvilken den ifrågawarande blånärningen, kanske minst af alla, lemnar någon redbar behållning. De slöjder, som, utom wäfnader, här i Länets idlas, bestå egentligen uti förfärdigande af alla redskap, åldon och kärl af trä, dermed Skogsbygdens innewånare, både för eget behof och till affättning åt slättebygden, sig syfelfätta. Alla dessa bl-näringar, enligt med ortens läge och naturtillgångar samt genom allmänna understöd icke widare underhållne, än, hwad Saltpetertillverkningen angår, genom inköp för Kronans räkning af denna wara, genom plantladu-premier, och genom utsyning till Folkningen, samt, i afseende på linnetillverkningarne, genom de för finare läster af Eders Kongl. Maj:ts Nådigh

anflagne premser, lemna gemensamt ortens innebyggare medel till sin utkomst och sine utfyllders utgörande.

Handeln i Landet ökas med spannemål, som å torgbagarne i Ståderne, samt å marknaderna i Ståderne och på Landet, äfvensom merendels hvarje Lördag wid Uddenäs Kyrka, tillföres och utbjudes: med kreatur och andre Ladugårdsproducter å Höstmarknaderna, samt med wåfnader å Sommarkmarknaderna, hvarjehanda andra landmannaproducter af mindre betydighet oberäknade. Wed införes ock till affalu i Ståderne, men andre skogseffecter sällan annorlunda än efter föregånget beting. För det betydliga öfverflott af Lånens spannemålsproducten, som icke inom dess gränser kan affättas, äro affättningörterne: Wermeland, Småland och Elfsborgs Län. Spannemålsbehofvet i förstnämnde Län, låter dock årligen aftaga i anseende till betydliga ökade odlingar; hwadan ock Westgötha Landmannen mindre nu än förr kan med säkerhet påräkna att i Carlstad och Christinåhamn få sin såd såld och någorlunda betald. I Jönköping, men i synnerhet i Ulricåhamn och Borås har deremot åtgången varit säkrare, ehuru till wallarde och ofta låga priser. Orten omkring Lidköping, såsom aftögsen från alla dessa affättningsställen, och under senare tider i saknad af Spannemålshandlare inom Staden, som kunde befrakta och till Wermeland afföra spannemålen, har största swårigheten för dess affättning. På communicationer till lands och watten har detta Län, såsom omgifwet af twänne större sjöar, och genomfluret af många landswägar, ingen brist, hållt sedan dese sjöar genom Götha Canal blifwit förenade, samt en ny communicationsväg emellan Nerrike och Westergötland från Ålpa till Uddenäs anlagd; och fördelarne i detta afseende komma ytterligare att ökas genom de nya wägar från sistnämnde ställe så wäl till nya fästningen wid Banås som förbi Sättra åt Elgerås och Hofwa, hwilkas uprättjande på Kronans bekostnad Eders Kongl. Maj:t i anledning af berörde fästnings anläggning i Näder bifallit. En ytterligare, för trakten ofwan om Lidköping fördelaglig communication, kan utan fördelas swårighet beredas, om, genom uprensning och sprängning, Lida elwen göres segelbar ända till Närefors eller omkring $1\frac{1}{2}$ mil in i Landet. Jag har i detta afseende hos den af Eders Kongl. Maj:t Nådigt förordnade Svermrensningss-

Committee anhållit om undersökning och understöd; och om detta meddelas, yppas derigenom tillfälle för slättbygden till både affättning af spannemål och tillförse af skogseffecter, wære sig genom handel eller warubyte. Af Författningar till reglering af inre handeln har någon annan än den, under den 31. Augusti 1815 Nådigt utfärdade, hwarigenom rättighet blifwit lemnad till en fri wictualiehandel, icke warit af något märkbart inslytande på rörelsen i Landet. Nämnade Författning åter har warit af en wälgörande werkan, så wäl som alla de, hwarigenom Landtmannen lemnas fritt utrymme till användande och förädlande af hwad han producerar. I detta afseende må ock anmärkas, att de tid efter annan Nådigt lemnade tillåtelse till Garfwarens antagande å Landet, warit så wäl för dessa Wåringsldkare, som för Landtmannen i allmänhet, förmonlige. Den såkallade gårdshandeln idkas icke af några detta Låns innewånare, men wäl af innebyggarne i några angränsande Häradet af Elfsborgs Lån; denna handel är dock för Skaraborgs Lån af mycken wigt, mindre med afseende å de waror som nämnde Handlande tillföra Lånet, än derföre, att om icke deras till större delen ofrugtbara hembyggheder ägde winsten af denna handel, skulle samma bygder, med mindre bemedling och befolkning, upphöra att wara hufwudsakligaste och fördelaktigaste affättningsstället för Skaraborgs Låns spannemål.

Marknader gifwa lif åt den inre rörelsen, det synes ligga i folkets lynne, att gerna begagna sig af desse sammantreden till handel och warubytan; och de mindre vordentligheter, som derwid kunna inträffa, och hwilka desutom genom en werksam police lätt förekommas, äro af föga betydelse emot den verkliga economiska nyttan. Utom marknaderne i Städerna, hållas sådane i Hofwa och Rödeshund 2:ne gånger och i Slättång 3:ne gånger om året; hwarförutan, efter gammal wana, Allmogen wanligen näst före de större marknaderne, årligen samlas till handel och warubyte å åttfyllige andre platser, hwilka icke i egenkap af marknadsplatser blifwit utsedde eller i Allmansnaftan utsatte, men emot hwilkas begagnande i sådan egenkap, då jordäggarne icke derföre lagt hinder i wägen, Lånsstyrelsen så mycket mindre ansett sig böra widtaga någon åtgärd, som handeln derwid för det måsta inskränkt sig till sådane waror, hwarmed den åfwen å Landet är fri, och hwaribland huf-

widsämligast Creatur blifwit wid sådane samlingar, deraf de fleste inträffa höstetiden, till salu utbudne.

4:o. Politisk författning:

Kammarverket har, under de år som förflutit sedan sista Dwingennials berättelsen till Eders Kongl. Maj:ts Kammar-Collegium afgafs, icke undersgått någre synnerlige förändringar. Det lärer ei tillhöra föremålet för denna Berättelse att uptaga Länets hela indelning i Domsagor, Fögderier, Hårad, Pastorater och Sochnar, samt antalet af hemman i hwar och en af de sistnämnde; i frågan hwarom, så wäl som angående de förändringar deruti, som till winnande af likhet emellan Juridiska, Comerala och Ecclesiastiska indelningen erfordras, jag i öfrigt underdånigst återopar det utlåtande som jag, i anledning af framlidne Canzl.-Rådet Nicanders i lifstiden uprättade förslag, under den 20 December sistledit år i underdånighet afskrewit. Under de sista fem åren äro skattlagde nyhemman till $\frac{1}{2}$ mantal, samt derför utan 123 intågter, 645 qwarnar och 8 fågar. Under samma tid äro bewilljade och up:agne 162 intågter å Kronans skogar. Någre egentelige ödesmål hafwa icke inträffat; ehuru det icke sällan händt både att utmätte hemman blifwit wanfötte och föga befädde under den längre tid som förflutit innan de kunna försäljas, och att swårighet yppats för utbekommande af de för samma tid belöpnande utlagor. Hemmansklyfningen är starkast i Hofwa och Uddenäs församlingar af Wadsbo Hårad, der äboer finnas till och med å 64:dels, 72:dels och 96:dels mantal; men hemmanens areal är och der så widsträckt, att en sådan hemmansdel ofta kan hafwa lika stort ågoområde, som 4:dels, 8:dels och 16:dels hemman å andre orter. Hemmansklyfningen tyckes således, för det måsta, hafwa lämpat sig efter locala förhållanden, och några särdeles olägenheter deraf hafwa icke förspotts. Storckisten verkställas, sedan Enskiftes-författningarne utkommit, föga på andre ställen, än der enskiften icke äro lämpelige. Sistnämnde ågodelningsfätt deremot winner ärligen på många ställen tillämpning på sätt Eders Kongl. Maj:ts, af de till Eders Kongl. Maj:ts Kammar-Collegium ingående och derifrån Eders Kongl. Maj:ts i underdånighet meddelade Berättelser, lærer tacklis inhämta, likasom det från Eders Kongl. Maj:ts Justitiä-Revision lærer kunna witsordas, det så af desse ågo-

delningar warit underkastade andre stridigheter än sådana, som genom För-
rättningsmännens, eller Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafwandes bemed-
ling kunnat aflutas. På den egentliga flåttbygden, der localen, i anseende
till jordens jemnhet och jordmonens merendels öfveraktligt likartade beskaffenhet,
är måst lämpelig för enskisten, och der en slikt economiskt förbättring jemwål
är måst af behofwet påkallad möta derföre i ett annat afseende, nemligen ge-
nom bristen å steg till byggnader och hägnader, de största swårigheter, hvilka
endast genom de understöd och upmuntringar som Eders Kongl. Maj:it för-
stasbesparande byggnader och hägnader i Wäder anslagit, samt genom kunn-
nige Ståndsperfaners efterdomen, småningsom kunna häfwas. Klagomål öf-
wer updämningar, förorsakade af qwarnar och andra wattenwerk, hafwa
sällan inkommit. På ett och annat ställe i Lånet förmodas dock widsträckt,
nu öfwerwämmade eller sankta marker, kunna försättas i odlingsbart stic,
derest rättighet blefwe medgifwen att lösa och undanröjda de wattenwerk,
hvilka, antingen genom updämningar derföre göra hinder, eller genom föråns-
drad ledning af ström eller wattendrag skulle förlora sin wattentillgång, i hvil-
ket ämne det underdåniga utlåtande, som Landshöfdinge-Embeteret i detta Lån
under den 18. November 1815 till Eders Kongl. Maj:it afgifwit, under-
dånigst åberopas. Utom hwad af Tabellen för Landet inhämtas, anmärkes
följande dels Kronan och dels Lärowerk och fromma Stiftelser tillhörige an-
tal hemman och lågenheter, nemligen:

Skara Gymnasium 2 mantal: Wifingsborgs Schola $3\frac{7}{8}$ mantal: Skara
Hospital $3\frac{1}{2}$ mantal samt ett Gråsgård: Jönköpings Hospital $\frac{1}{2}$ mantal:
Wadstena Krigsmanshus $5\frac{1}{2}$ mantal samt Kronan 1 mantal Säteri samt
1,038 särskilte lågenheter, bestående af Gråsgård, intågter, utjordar och
åkrar m. m.

Statsbidragen utgå med lätthet och blifwa utan ofördelaktig men-
kan på nåringarne i den mån de så wäl till belopp som tiden för deras ut-
gåbrande, äro lämpade efter möjlighetens för den skattdragande, att utan allt
för mycken swårighet förkøffa det, som skall utgöras, och i den mån belop-
pet och beskaffenheten deraf är så bestämmt, att något utrymme icke lemnas
för

för den emottagandes godtycke. Från denna grund synes i förra afseendet den sista Bewillningsförordningen hafwa afwikt, då den fordrat ett en gång för alla bestämt årligt bidrag i contant af Landtbruket i hwarje Län, utan hänfigt till förändringar i Landbruks:productionens värde: icke eller har den blifwit såld wid de tlondefättningar, då hemman, å hwilkas jord torn icke wäyer, blifwit anslagne att utgåra sin Kronotlonde till hälften eller två tredjedelar, i nämnde fadesslag. Den skattdragande har i förra fallet fått wid Kännas en bewillning för honom wida tryggare, än wid fastställandet deraf, kuanat beräknas och blifwit affedt, samt i det senare blifwit underkastad swårigheten, att antingen låta lösningspriset bero af tlondetagarens godtycke, eller med omgång och kostnad förskaffa sig från andre orter medel till en prästation, om hwilken meningen måste hafwa warit wid dess fastställande, att den borde kunna utgå af hans egen jord. I öfrigt och ehuru det i allmänhet skulle synas vara fördelagtigare för tlondegiftwären, att in natura lefwerera den wara han producerat, än att genom samma waras försäljning bereda sig tillgång till tlondetagarens liqwidrande med contant, förorsaka dock de många swårigheter som tlondegiftwären, i händelse af en sådan lefwerering, wanligen underkastas genom dels lårgwäga och beswårlig forförling, dels tlondetagarens icke sällan stegrade anspråk på mera ren, frid och damfri såd än tlondegiftwären af sitt förråd förmår åstadkomma, att den sistnämnde nödgas föredraga lösning, ofta till ett markegången wida öfwerstigande pris, framför lefwereringsrättigheten, samt att pluraliteten af råntegiftwäre skulle finna sig bäst belåten, derest markegången, om ock med fördubbling af den nuwarande forlönen, blefwe owilkorlig norm för så wäl dem som råntetagarne. Emellan beklådnads-præstationerne wid Infanteriet och wid det verkliga eller till Infanteri reducerade Cavalleriet är ock den wäsenteliga skillnad, att då de förra, genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning af den 30. December 1819, hwars innehåll och verkställighet warit för Rotehållarne ett verkligt glädjesämne, äro stadgade till ett wist årligt belopp, som bestämmes efter beklådnadens värde i markegången och wanligtwis är ganska lindrigt, är deremot Ruffhållaren i fortfarande beroende, ej allenast deraf, huruvida behörig hus-hållning iakttages wid upköp af de för Ruffhållat erforderlige beklådnadsper-

bedlar, i de fall då de icke genom hans egen försörg utan genom allmänna beställningar anskaffas, utan ock af Soldaternes eller Husarens större eller mindre aktksamhet wid samma persedlars bruk och slitning. Med undantag af nu upräknade onera har jag icke kunnat finna, att några andre, genom sjelfwa sättet till deras utgörande, medföra någon ökad tyngd för jordbrukarne, helst sedan dels genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Kungörelse af den 3. April 1816 omilkorlig rättighet blifwit honom lemnad, att så sine prästanda till Prästerkapet reglerade, på en mera enkel och bestämd fot, en rättighet, hwars begagnande Prästerkapet i detta Län snarare befordrat än sökt hindra, dels Gåstgiveriskjutens blifwit, på sätt jag uti skrifwelse af den 8. December sistledit är underdånigst anmält, wid många af Länets Gåstgiverier och nästan på alla de ställen, där skjutslagen det önskat, ställd på entreprenad. Villkoren för denna entreprenade hafwa wäl till en början blifwit, wid wisja mera besökte skjutningsställen, dryga för de skjutskyldige; men det är att förmoda, att wid entreprenadetidens slut, en större concurrence af Entreprenörer föranleder till dessa willkors nedsättning, desto hårdre, som entreprenaderne hittills blifwit fullgjorde utan swårighet och med winst för de som desamma sig åtagit; och om de skjutskyldige, hwilkas hemman ligga nära större landsvägar, Städer eller andre besökte ställen, så i och för skjutsens utgörande widkännas någon större tunga, upwåges den merendels af den lättare afsättning och lifligare rörelse, som en sådan belägenhet wanligen medförer.

Beräkningemetoden för de i Tabellerne upförde onera och beswår har måst wara stiljaktig i den mon de, på olika orter, äro olika betungande, och någon allmän grund dertföre kan således icke upgifwas. Under rubriken: Diverse onera, förstås egenteligen allmänna byggnader, anstalter till rofdjurens utrotande, samt afgiften till Länets Correctionshus.

Policens handhafwande i Länet tillhörer Kronbetsningen jemte de, i hwarje by eller bygdelag af Menigheten walde Ordningssmän. Denna slags municipala Police-inrättning, medelst Ordningssmäns utseende, widtogs af Länestyrelsen redan för 12 år tillbaka, och har allt hittills bibehållit sig, lifwad och understödd af den helgd och upmärksamhet, Eders Kongl. Maj:ts, genom Nådiga Skrifwelser af den 16. Januarii 1821 och den 4. sistledne

September, tåckts gifwa åt samma Inrättning. Verkningarne deraf, hit tills på de fleste ställen Infränkte till underhållen waksamhet och upmärksa samhet å kringströkande lefvt folk samt å ortens hälsotillstånd och hwad dera, eller å trefnaden för öfrigt, haft märkbart menligt inflytande, turde framdeles, i samma mon som folkets bildning gör framsteg, kunna blifwa widsträcktare, åswen med hänsigt till moraliteten och sedligheten, hwilken nu för det mesta är öfwerlåten åt Prästerskapets icke alltid tillräckeliga wård. Wilkoret för detta framstridande är goda upseftringsansaltter. Sådane äro de skolor som Öfwersten och Riddaren af Eders Kongl. Maj:ts Erwårdsorden Friherre Gustaf Sture samt Prosten m. m. Magister C. G. Almgren år 1820 med egne upoffringar efter Bell-Lancasterfska wäxel.underwislitgemethoden inrättat i Wåddenås och Fredsberg, för Bellefurf, Fågeds och Fredsbergs Församlingars barn, och uti hwilka ett sammanräknadt antal af flere hundrade barn af bägge könen redan med mycken framgång njutit underwislning. Samma Läro:method är redan af Prosten Apelqvist införd wid Hjälsfads Schola; och i Undenås Församling, den widsträcktaste i Lånet, der många innewånare på omkring 3 mils afstand från kyrkan lefwat och upfostrat sina barn nästan utan Christendom och uplysning, upbygges nu genom ågarens af Sättra; Professor Norders frilofstighet, en sådan Schola, för att nästkommande år begagnas. I ännu flera och många af Lånets så wål Stads, som Landts församlingar är man betänkt att dels inrätta skolor, dels i de redan stiftade införa wäxelunderwislings. methoden. Gymnastik inrättas ock wid flere af skolorne. Något underwislingswerk för slöjder finnes icke i Lånet, då man undantager, att de som wid Veterinair. inrättningen i Ekara njuta underwislning, åswen bibringas practisk färdighet såsom skickelige Hofsagare och Smeder. Hälsowården är i allmänhet så god som den utan widsträcktare Läkarebiträde kan wara; och får jag i afseende dera åberopa mitt, under den 30. sifstledne September aflemnade underdåniga utlåtande. Fattigförorsningen, underlåttad genom de senare bördiga åren, och, i flere af Lånets Städer, genom Eders Kongl. Maj:ts egna Nådiga gåfwor, beskrides inom Församlingarne med den ordning, att tiggeriet allt mer och mer blifwit bragdt till aftagande; men för winnande af erhet och fullständighet i denna förwalmingsgren, blifwer en Fattigwårds-förordning lika nödig som nyttig. Med

egen uppeffring af 8,333 R:d. 16 Skll. Banco, byggnadskostnad oberäknad, har Majoren Grefve Gustaf Piper wid Lunds Brunn stiftat en Fattigförförjningsinrättning, som under brunnsterminerna får af fattige sjuke begagnas; och Grosshandlaren Anders Gullbransson till Thuns Pastorat fördrat ett capital, hvaras ättliga räntan, disponerad till Församlingens Schola och Fattigwärd, utgår med 3 tunnor råg och 12 tunnor korn. Västgifs verkordningarne inskränka sig, utom hwad ofwanberörde Sjursentreprenade angår, till noggrant handhafwande af hwad allmänna Författningarne föreskrifwa med tillämpning på nu warande och locala förhållanden, hwartill äfwen härut att flytta Västgifsvershållning från ett och annat till beläget och underhållet hemman till andre tjenligare ställen. I afseende på arstalterne till rosdjurs utöfande fortsfar ännu den öfwerenskomimelse angående afgift till jagtcassan och premier för rosdjurs dödade, som Eders Kongl. Maj:t under den 29. Junii 1814 tackts i Måder fastställa; hwarförutan Lånets innewånare, sedan jagtcassan wunnit tillwärt, nyligen öfwerenskommit om inköp af ett jagtwa, efter hwaras förfärdigande, som Öfwer. Jägmästaren i Drebro Lån sig åtagit, Jagtstadgans föreskrifter om allmänna skallgångar komma att befordras till verkställighet.

5:o. Städer:

Finnas 6 i Lånet, nemligen: Mariåstad, Skara, Lidköping, Sköde, Hjo och Fahköping.

Staden Mariåstad, grundlagd af Högstfällig Konung CARLIX och belägen wid Eida, elfwens utlopp i Wenern, omgifwen af en sådesbördig och befolkad Landsbygd i Wadsbo Härad, har med detta af naturen gynnade läge under de sistförflutne åren förenat en icke ofördelagtig conjunctur. Gørha Canal-anläggning, på omkring 2 mils åfstånd från Staden, har lemnat deß näringsidkare tillfälle ej allenast till betydellige lefweranser till Canalverket samt affättning till der förtagde trouppe, utan ock till en slags transitohandel emellan Götheborg samt Jönköping och Wadstena, såmedelst att handelswarorne från förstnämnde Stad gått sjöledes till Mariåstad till en stor del på fartyg, tillhörige Mariåstads Handlande, derifrån, innan canalsträckan emellan Sjötorp och Hajstorp fullbordades landvägen, till sistnämnde ställe,

och waldare sjöledes på Canalen och Wettera till Wadstena eller Jönköping. En ytterligare fragtförtjenst har kommit Mariåstads Handlande tillgodo genom transporten af spannemål från Mariåstads och Lidköpings Kronomagasiner till Göttheborg, hwilken transport nästan helt och hållet blifwit verkstättad på fartyg, tillhörige till ett antal af 23 st. Mariåstads Innewånare, i anseende dertill att inga fartyg finnas i Lidköping, och ganska få i Wenerns öfrige hamnar inom Länet. Stadens folkmängd utgör 1,297 personer, af hwilka 867 äro mantalskrifne och Borgarnes antal uppgår till 63, af hwilka 10 äro Handlande. Stadens handel drifwes till någon del med Landets producter, men för det mesta med sill, salt, specier och kramwaror, som från Göttheborg hitföras och till ortens innewånare försäljas. För spannemålen har i senare åren föga funnits någon affättning, utöfwer den, som varit en följd af Stadens innewånares eget behof af denna wara. Då en för fogseffecters affättning till Göttheborg och derifrån till Englard fördelagtig conjunctur tidtals yppats, har wäl en och annan Handlande rigtat speculationen på uphandling och utskoppning af timmer; men de inifrånka fogstillgångarne och den waksamhet man sökt iakttaga till förekommande af Kronofogarnes medtagande för detta ändamål, hafwa ej medgitwit någon betydlig utsträckning eller fördel af sådane handelsföretag. Några fabriker hafwa under de sistförflutna åren icke blifwit anlagde, oaktadt det fördelagtiga läge dertföre, som Tida-elfwen med dess åtkillige fall erbjuder; och synes i allmänhet innewånarnes ointanka mera hafwa wisat sig werksam i en redbar och ordentlig förvaltning af redan grundlagde näringar jemte förständig hushållning med de tillgångar, som en fördelagtig conjunctur tillkyndat näringsidkarne, än genom utfinnande och beredande af nya näringsgrenar och inkomstkällor. Det är ock att befara, att då, efter canalarbetets fullbordan, icke allenast den genom verkställigheten deraf tillkyndade affättning uphör eller aftager, utan ock handeln emellan Göttheborg samt Städerna wid Wettera tager en annan gång genom direct sjötransport emellan samma Städ, anledning skall gifwas, snarare till aftynande än förkofran för Mariåstads handel och näringar, hålft om dels någon ny och af Mariåstad oberoende köpstad formeras, wid Sjötorp der Canalen faller ut i Wenern, eller wid Lyssestad, der den affärer stora Landsvägen emellan Stockholm och Göttheborg,

dels Lidköpings Stad hämtar sig från det förfall, hwilket genom utestuten medtåflan åfwen i sin mon föranledt Mariåstads stigande förkofran. Dessa olågenheter kunna dock till en del förekommas, om Mariåstads får utgrena sin rörelse genom anläggande af en Köping wid Canalen, och såmedelst blifwa i fortfarande besittning af handelns och rörelsens fördelar, åtminstone i Norra delen af Lånet.

Angående Jordbrukets och Handtverkerlernes tillstånd, som i det närmaste är enahanda i alla Lånets Städer, samt rörande de i Städerna warande allmänna inrättningar, torde jag så underdånigst yttra mig i ett sammanhang wid Berättelsens slut.

Skara, urgammal Stad, belägen in uti Landet på $2\frac{1}{4}$ mils afstand från närmaste sjöhamn, omgittes åfwen af en fruktbar och wäl bebodd nejd, och har en särkild, af rörelsen i öfrigt nästan oberoende inkomst genom det der förlagde Gymnasium. Detta waktadt, och ehuru någre enskildt misgynnande omständigheter för Staden, under de sistförflutne åren, icke kunna sågas hafwa inträffat, synes dock wålmågan hos näringsidkarne i den mon hafwa aftagit att Staden i affende derå är under jemförelse med Mariåstads och andre Fjerde Elafens Städer. Om detta förhållande till en del kan härledas derifrån, att den lifligare rörelse i senare tider allt mer och mer förflyttats från de i det inre af Landet belågne Städer till de, hwilkas läge erbjuder tillfälle till således communication, torde man derjemte kunna anse dels åstfällige af Stadens yngre och mindre redbare eller erfarne näringsidkares oförsigtiga begagnande af lånetillgången i Disconterna, hwaraf, wid deses indragning, obestånd och falligementer förorsakats, dels enahanda indiwiduelle omständigheter i fringliggande Landsorten, dels ånteligen de fallne prästerne å Landmannaproducter, hwarmedelst wid instränktare penningetillgång, Landmannen i samma mon måst instränka sine inköp af köpstadswaror till det oundärligaste, såsom gemensamt bidragande till berörde förfall. I öfrigt gäller om handelns beskaffenhet hufwudsakligen detsamma, som i afseende på Mariåstads blifwit anmärkt. De waror som oberäknaadt Landtmanwaror i handelsbodarne aflåtas, hämtas från Götzeborg till största delen på axel, och till någon mindre del wid Lidköpings och Hellekis hamnar.

Stadens folkmågd utgör 1,251 personer, af hvilka 757 mantalsstrifne och 494 mantalsfrie.

Lidköpings Stad, belägen å ömse sidor om Lida elfvens utlopp i Wenern, består af 2:ne delar, den ena öster om elfven och benämnd gamla Staden, anlagd från äldre tider tillbaka, och den andra, väster om elfven och kallad nya Staden, anlagd af framtidne Riks-Drottsen Grefwe Magnus Gabriel de la Gardie.

Denna Stads läge har wanligen, intill dess i senare åren nya anläggningar i norra delen af Lånet beredt nya närings-tillfällen, ansetts för det fördelaktigaste af Lånets Städerna. Å landsidan omgifwen af en sådesrik bygd, med det för omnämnde tillfället till mindre sjötransporter inåt Landet på Lida elfven, och å sjösidan wäl belägen för handel på Götcheborg men i synnerhet på Wermeland, dit norra och westra delarne af Westergötland fordom affatte hela öfwerfötotet af sitt spannemåls-förråd, synes denna Stad erbjuda för spannemålshandel ett synnerligen godt tillfälle, hwilket för i den mån begagnades, att Landtmannen för sin spannemål alltid fann affättning hos några betydande Köpmän i Lidköping, som utskippade och försälde den till Wermeland. Genom Wermelands tilltagande odlingar och såmedelst minskade behof af spannemåls inköp från andra orter, genom Magasins-inrättningens, särdeles i Lidköping, widt utsträckta operationer med så wäl uphandling som undsättning af spannemål, hvilka i allmänhet bragt de fleste enstilla de speculationer i samma wäg till uphörande, och genom ett, å de Handlandes sida, i alla afseenden för widt utsträckt credit-system, utan iakttagen ordning och hushållning wid wården af deras näringar, har ofwannämnde för Staden och orten lika fördelaktiga förhållande i den mån förändrats, att nu mera ingen så beskaffad spannemålshandel, ingen betydligare Handlande, sedan de äldre Handelshusen gått under, och ingen fartygssägare finnes i Lidköping. Spannemålshandeln, förswärad genom sådana förhållanden, inkränker sig nu för det mesta dertill, att Brukspatroner och Handlande från Wermeland wid marknads-tillfällen upköpa och på egne fartyg afföra sin förnödenhet af spannemål, oberäkadt den handel med samma wara, som på Stadens torg kan drifwas, dels med Stadsboerne för deras eget behof, dels med innerwånarne från några så sådes-behöfswande orter inom Lånet.

Angående minuthandelns beskaffenhet gäller hvad rörande Mariåstad och Skara blifwit anfördt. Folkmängden utgör 1,615, hvaraf 1,044 äro mantalskrifne. Borgarnes antal äro 109, hvaraf 20 äro Handlande. Staden härjades af wäldig förledit år, då åbyggnaderne å 10 tomter afbrände, hvilket å ena sidan bidragit att öka trångmål och förlägenhet; men å den andra sidan har, under en werksam och om Stadens bästa omtänksam styrelse, mera ordning i så wäl allmänna skyldigheters utgörande som enskilda angelägenheters wårdande begynt röja sig och gifwa anledning till den förhoppning, att Staden torde hämta sig från des förfall, i den man dels någre af den nya generationens Handlande förnä uparbeta sig till sjelfständighet och wälmåga, dels den kringliggande slättbyggnaden genom tilltagande utveckling af sine naturförmöner kan gifwa näring åt enahanda förkofran inom Staden.

Sköfde Stad, urgammal så wäl som de fleste Städerne i Westergötland, är belägen wid foten af berget Billingen, uti en med sådesbördiga fält och skogrike trakter omväxlande bygd. Des handel, som, egenligen minuthandel, icke befordrar någon särdeles affättning af Landtmannawaror och i det hela är enahanda med de förut nämnde Städernes, har likwäl under de senare åren mera till ån aftagit, i följd af någre Handlandes besömliga bemödanden att dels förse sig med fullständige förråd af de för Landtmannen nödige waror, dels ock jemfa warupriserne till likhet med, till och med nedsättning under, de större Städernes i Länet. Folkmängden utgör 595 personer, deraf 384 mantalskrifne.

Staden Hjo, belägen wid Wetteren, och, ehuru obetydlig, likwäl från längre tider tillbaka utmärkt af nästan oafbruten ordning och trefnad både i des allmänna förvaltning och hos des näringsidkare, har under den sistförflutna tiden hwarken varit blottståld för något aftynande i rörelsen, eller deruti röjt någon märkbar förkofran. Tillfälle dertill synes dock wara Staden och kringliggande orten beredt genom Göttha Canals anläggning, hwarmedelst communication blifwit öpnad åfwen med Wenern och Götteborg; men för att med framgång kunna begagna den, fordras ej allenast att Sta-

dens

dens Handlande, med lifligare och annorlunda rikstad werksamhet än hittills, förskaffa sig fartyg, utan ock att hamnbyggnad inrättas, dertill wid en, å norra sidan om Staden, bredwid det i är upbyggda nya Krono-magasinet, i Wetteren utlöyande Å, finnes tillfälle. En sjöbrygga har wäl af Högstallig Hans Kongl. Höghet Hertig JOHAN af Östergötland, till hwars Hertigs döme Staden hörde, åt den samma blifwit förärad; men den är nu mera förfallen och nedsjunken. Från denna af fogsbygd omgifna Stad, skulle ock, snarare än från någon annan i Länet, utskieppning af fogs: effecter kunna äga rum. Folkmängden i Hjo utgör 508 personer, hwaraf 341 mans talskifne.

Fahlköpings Stad, urgammal och belägen i medelpunkten af den så kallade Fahlbygden har i flere år mycket lidit, både af en wanwärdad styrelse, nu mera lyckligtwis förändrad genom embyte af Borgmästare, och i afseende på inifrånkrare tillfälle till affättning åt kringliggande landsbygd, genom samma omständigheter, som bidragit till Skara Stads förfall. Derigenom, att ett mindre antal af Handlande här nedsatt sig och wunnit buiskap, synas de dock äga någorlunda bergning, ehuru deras handel för det mesta inifrånkrift sig att till ortens innerwänare utminutera de waror, som de landwägen hämta från Götheborg. Ännu har man ej förmått till någon hufwudsakelig del leda till denna Stad den spannemåtehandel, som drifwes emellan Fahlbygdens innerwänare såsom säljare, och innerwänare i det angränsande Elfsborgs Län såsom afnämare, och för hwilken handel Städerne Urickåhamn och Borås hittills varit nederlagplatser. Om någon gång afnämarnes behof af denna wara skulle föranleda dem till lika långwäga färder, som de afstätande i förlägenhet om affättning nu nödgas företaga, samt de Handlande i Fahlköping derjemte ägde styrka att för denna handel blifwa förläggare, were en fördel wunnen både för Staden och i synnerhet för orten, i den man denna handel kunde komma att idkas inom gränserne af det Län, der waran produceras. Folkmängden i Fahlköping utgör 445 personer deraf 296 mans talskifne.

Utom hvad jag nu, särskildt rörande hvardera af Länets Städer, haft nåden uppgifwa, får jag, såsom angående dem alla gällande, underdånigst anföra: att handtverkerierne allmänligen tyckts vara i aftagande, förorsakadt, tildels genom fördyrade rudimaterier och näringsmedel, tildels genom brist på arbete och affättning, samt åndteligen flerstådes genom brist på arbetsamhet och ordentligt lefnadsfätt hos sjelfwa näringsidkarna. Det torde ock härwid, sanningen likmätigt, få anmärkas, att den större frihet, som i senare tider blifwit lemnad till burkap för ett nästan oinstränkt antal af så wäl Hand'ande som Handtverkare i Städerne, utan afseende å de förut privilegierades protester, har om ock i det hela instämmande med näringsfriheten samt befordrande tåflan emellan flere näringsidkare till afsnåmarnes fördel, likwäl rätt ofta medfört olägenheter, derigenom att ynglingar, ledde af begäret att hastigt winna oberoende, utan beräkning af möjligheten, att kunna bibehålla det, sökt och wunnit tillstånd att idka näringar, dertill de ännu saknat både erfarenhet och förlag, hwilket sistnämnde måst sökas genom en credit, som wanligtwis oförstigt begagnad och icke uprätthållen, slutat med att bringa dem på obestånd, sedan de såmedelst beredt skada både för sig sjelfwe, för öfrige näringsidkarna af samma class och i sin mån för samhället. Deremot synes den näringsfrihet, som tid efter annan blifwit Landtmannen lemnad, föga eller intet hafwa warit af något menligt inflytande för Städerne, såsom exempel hwarå må nämnas, att ehuru, med Eders Kongl. Maj:ts Nådiga tillstånd, Socknegarsware i många af Länets Församlingar blifwit antagne, fortfar likwäl Carduansmakare-handtverket, att, jemte Färgerier wara bland de mest lönande näringar i Städerne.

Någre enskilda prohibitive Författningar till fördel för Städerne äro icke utfärdade eller gällande.

Jordbruket idkas i alla Städerne inom Länet, men synnerligast i Fahlöpning, hwilken Stad, ågande jord för 12 hela hemman, idkas denna näring ej allenast till husbehof utan ock till affättning och nåppeligen dersörutan skulle kunna åga bestånd. Om jordbruket i de öfrige Städeine icke är så widsträckt, tillkommer deremot samma Städers Innewånare en nästan allmän förtjenst af dess idkande med sorgfällighet, framgång och förkofran, hwartill

Hörer nyodlingar å mosar och annan oländig mark, stenmurars anläggande, circulationsbruk af säd och foderväxter m. m., hwarmed bland andre Commerce-Rådet Sorbon och Handlanden J. P. Dyren i Mariåstad, Uppboren Odhelius och Borgmästaren Hagander i Sköde, samt Commissionens Landmätaren Risberg i Skara, sig berömligen utmärkt. Något användande af jorden till färgstoffer eller andre saluväxter har icke blifwit försökt. Till någon del skulle det troligen kunna införas, till fördel för Stadsboernes egen rörelse och affättning; men på alla ställen medgifwer icke jordmonen, utan känbar förlust, en sådan odling i stort, oberäkadt att den frihet som tid efter annan blifwit lämnad Landtboerne, till syfelfättning och förkofran åfwen wid sådane yrken, som från början ansets wara Stadsboerne förbes hållne, synes böra åt desse sistnämnde bereda en motsvarande frihet i affeende på odlingen och begagnandet af den jord de innehafwa, om den ock från början skulle warit ämnad till annan slags production, än den, som af Landtmannen wanligen åstadkommes.

Swad underwisingswerket widkommer, så finnes i Skara, jemte Gymnasium, en högre lärdoms, eller Trivial-Skola: i Mariåstad en lägre Trivial-Skola: i Lidköping en Stads-Skola: samt i Sköde, Hjo och Falköping Pedagogier, allt på Statens bekostnad, oberäkadt att Städerne, utom i Skara, underhålla byggnaderne. I en och annan af Städerne har man warit betänkt, att, helst wid blifwande ombyte af Lärare, till Wexelunderwisingsskolor efter Bell-Lancasterfsa sättet organiserade af nämnde underwisingswerk, som icke äro Lärdoms-Skolor; hwarmed dock ännu ej kommit till någon verkställighet.

I eller nära wid alla Länets Städer, utom Falköping, finnes Läkare att tillgå; och åfwen uti eller i trakten af nämnde Stad kommer innan kort en Bataljons-Läkare att stationeras, så att Läkarewården med biträde af Presterskapet, af Städernes Police och af de inrättade Sundhets-Committeerne bör utan swårighet kunna besörjas.

Fattighus finnas i Länets Städer, der de måst orkeslöse allmosehjon inrymmas. Till deras och de öfriges försörjning göres af Städernes inne-

wänare bidrag, hwilkas belopp, på de fleste ställen, efter behofwet bestämnes samt förwaltas och redowisas af utsedde Fattighwärds-Directioner. I Mariås stad finnes ock en fond af 500 Riksdaler Banco för en förvaltning, som förser de arbetslöse af fattighjonen med arbete och sålunda inskränker deras behof af egentligt understöd; hwarförutan med detta års början, en Spars bank blifwit i nämnde Stad, så för Staden som Lånet, Inrättad, och hwilks Len, efter af 429 särskilde personer gjorde insättningar, och efter afräkning af hwad deraf blifwit uttaget, nu äger en fond af 5,156 Riksdaler 4 Skilling 7 Kunstycken Banco.

Uf hwad sålunda, i ordning efter det föreskrifne Formularet, blifwit angående Städerne i detta Län underdånigst upgifwet, tacktes Eders Kongl. Maj:t i Måder inhämta det ingen af dem äro på Landets cultur, näringar och konstflit af det hushwudsafeliga inflytande, som de Städer, der antingen en större folkmångd befordrar en betydligare consumption af Landmanna-waror, eller Fabrikanter uphandla förräder af rudimaterier till sine tillverkningar, eller ock handlande göra uphandling i stort af Landtmannens producter, för att dem till andre orter öfverföra; utan att Städerne i detta Län egentligen äro för Landmannen gagnande, dels såsom mötesplatser för säljare och afnåmare från olika orter, dels genom den consumption af Landmanna-waror som inom sjelfwe Städerne äger rum, dels ock genom det tillfälle Landmannen äger att der, på ett ställe, erhålla alla de främmande waror och allt det handtwerkleri, biträde, hwaraf han är i behof; men äfwen i desse afseenden äro Städerne för Landet gagnelige och nästan oundgänglige; och af sjelfwa den svårighet, som Landmannen blifwit underkastad derigenom att, i de fleste Städer, några Spannemålshandlare icke finnas, utan utwäg för Spannemålsens affättning måste sökas genom särskilde beting på olika orter, torde kunna dömas till den ännu större olägenhet, han skulle vara underkastad, om missgynnande omständigheter beredde Städernes uplösning, och Landmannen der efter, utan några sådana föreningspunkter för handeln och rörelsen, nödgades för hwarje behof af antingen inköp eller affättning, söka och betinga särskilde utwägar. Det är ock derföre som jag underdånigst utbeder mig, att till Nådigtst behjertande af Eders Kongl. Maj:t, som i Sin wisshet tacktes inf.

att, såsom Eders Kongl. Maj:ts egne ord till Landbruks-Academien lydä, inga omsorger böra sparas för att, inom de måst bördige trakter af Riket, Städerne måga erbjuda en säker försyrtning af odlarens alster och utgöra medelpunkter för närings-sikten, så färskildt i underdånighet föreslå de förmoner, understöd och uppmuntringar, hvarigenom detta Låns Städer i någon mon skulle kunna, från nuvarande obetydlighet, upphjelpas till mera välstånd och förkofran.

Marlåholm å Lands-Cancelliet den 28. December 1822.

Efter Nådigste Förordnande

Casp. W. Ehrenborg.

Em. Gyllenhoff   G. P. Möller.

